

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКО-ЛАТИНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО МЕДИЧНОГО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО СЛОВНИКА

© Петрух Л. І., Головка І. М., 2012

У статті описані підходи авторів до укладання Українсько-латинсько-англійського медичного енциклопедичного словника.

Ключові слова: українська мова, латинська мова, англійська мова, медична термінологія, лексикографія, термінографія, Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник.

The article deals with the compile the Ukrainian-Latin-English Medical Encyclopedic Dictionary

Keywords: Ukrainian language, Latin language, English language, medical terminology, lexicography, terminography, Ukrainian-Latin-English Medical Encyclopedic Dictionary.

*«Мова – бездонна криниця, І вічне в ній джерело.
Без мови нема народу. Без мови життя не було б».*

Мова – найголовніший державотвірний чинник, образне мислення, світосприйняття національної спільноти. У світовій культурі українська мова двічі була в трійці кращих на світових конкурсах мов. Вона багата й милозвучна, потребує дбайливого та відповідального ставлення, щоб зберегти віковічні надбання й забезпечити її природний розвиток. Фахова мова, у тому числі й медична, є не тільки набором суто професійних термінів, але й містить численні загальноживані слова, які збагачують лексику медиків, допомагають збагнути фізичний і психічний стан пацієнта, передати його ставлення до свого захворювання, дозволяють оцінити ступінь розвитку інтелекту, досягнути взаєморозуміння між лікарем і хворим, створити найкращі передумови для успішного лікування. Дуже важливо, щоб кожен термін правильно відображав суть поняття. В українській медичній термінології нерідко використовуються кальки з російської мови, іноді й неправильні переклади, які нівелюють суть поняття. Дуже часто в усних виступах фахівців і в друкованих працях автори порушують мовні норми, можливо, через елементарне незнання української мови. Для прикладу, назва хвороби *краснуха* (син. висипка червона, багрянець епідемічний, шарівка) у деяких навчальних посібниках замінена на *червінку*, що є народною назвою іншої інфекційної хвороби – *дизентерії*. У монографіях з пульмонології замість терміна «*грудна клітка*» часто вживають «*грудна клітина*». Неточність перекладу слова з російської мови на українську докорінно може змінювати суть поняття.

Усунути недоречності покликаний новий Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник (УЛАМЕС) [1]. У ньому медичні терміни класифіковані на однозначні, які мають одне лексичне значення: *анасарка, видих, гемоцит, дакріон* і багатозначні: *анастомоз, бальзам, біль, вентиляція, герпес, деградація*. За походженням медичні терміни поділяються на власне українські та запозичені з інших мов. У Словнику наявні: прості терміни, виражені, як правило, іменниками (*апендицит, карієс, орхіт*). Складні терміни, утворені складанням основ (*гастроентероколіт, метроендометрит, рефлексотерапія*). Складні терміни, які пишуться через дефіс (*бета-хвилі, гаммаглобулін, тест-мікроб*). Складені терміни (*акомодація ока, кільце маткове, нерв блоковий*). Частина

складних слів і префікси (-емія, -графія, -метрія, антропо-, гіпер-, гіпо- тощо). Тлумачення до всіх термінів подані в початковій формі: іменники – у називному відмінку однини або множини; прикметники, дієприкметники й порядкові числівники – у називному відмінку однини чоловічого роду; кількісні числівники – у називному відмінку; дієслова – у неозначеній формі. У називному відмінку множини іменники наводяться, якщо вони в однині не вживаються, у множині їх використання поширеніше або якщо вони виступають як назви підрозділів у систематиці рослин і тварин (*галюцинації, герпесвіруси, диплококи, найпростіші*). Прості терміни-іменники представляються в реєстрі із закінченнями родового відмінка й скороченими позначеннями роду або множинної форми, якщо термін наведений у множині (аберація, *ї, ж.*; депресор, *а, ч.*; глікозиди, *ів, мн.*; простагландини, *нів, мн.*). Суттєве значення в розумінні терміна має закінчення родового відмінка іменників чоловічого роду (напр., *фактора* як особи і *фактору* як чинника, *каменя* як окремого предмета й *каменю* як матеріалу тощо). У медичній термінології назви утворів у різних органах мають закінчення **-а** (*дакриоліта, отоліта, уроліта* тощо). У прикметниках, дієприкметниках і порядкових числівниках наведені ще й закінчення жіночого та середнього родів (гормональний, *а, е*; болючий, *а, е*; перший, *а, е*), у кількісних числівниках – закінчення родового відмінка (одинадцять, *ти, твох*). Дієприкметники активного стану вживані рідко, замість них використані прикметники, які максимально відтворюють суть поняття стосовно дії, розвитку тощо (напр., *блукальний, стимулювальний, прогресивний, рецидивний*). Слова іншомовного походження із суфіксами **-ар-, -яр-** (альвеолярний, еритроцитарний, тромбоцитарний) доцільно в українській мові замінити такими без указаних суфіксів (*альвеольний, еритроцитний, тромбоцитний*).

Об'єктом медицини є людина, стан її здоров'я. Хвороба – динамічний процес, перебігає стадійно. У процесі розвитку розрізняють періоди, ті чи інші симптоми нарастають, змінюються, об'єднуються в синдроми, які треба правильно назвати. Напр., альвеоліт супроводжується фіброзом у зв'язку з розростанням сполучної тканини в легенях. Щоб передати активність процесу, доцільно вжити термін *фіброзувальний*, а наслідком буде *фіброзний* або *фіброзивний альвеоліт*. Наростання стенозу підзв'язкового простору гортані відображає термін *стенозувальний ларингіт*; про процес розвитку деформації суглобів свідчить *деформувальний артрит*, наслідком чого є *деформівний артрит* (який може призвести до деформації).

Складені терміни, що групуються навколо заголовного слова й утворюють з ним гніздо, подаються за алфавітом у межах даної словникової статті. У всіх термінах позначається наголос (*рентнографія, альфа-хвілі, сироватка імунна*). Враховані складні випадки наголошення медичних термінів, що має важливе значення й для розуміння змісту, і для правильного звучання. Якщо слово в українській мові має подвійний наголос, то вибирається найхарактерніший (м'язовий і м'язовій; тóнус м'язовий; *нирко́вий* стосується нирок, а *нирко́вій* – однієї нирки; напр., *недостатність нирко́ва; камінь нирко́вій*). У випадку іншомовних слів доцільно наголошувати склад відповідно до наголосу першоджерела походження [2].

Термін синонім (*син.*) в УЛАМЕС розуміється дуже широко й вказує не лише на абсолютні лексичні та словотворчі синоніми, а й на термінологічні варіанти реєстрового слова. Усі синоніми, які стоять у відповідній словниковій статті, винесені в загальний реєстр і з позначкою *див.* (дивись) відсилаються до основної статті (кератинізація, *ї, ж.* – *див.* ороговіння; ціаноз, *у, ч.* – *див.* синюшність; синюха, *и, ж.* – *див.* синюшність).

Омонімічні термінолексми позначені цифрами (ЖА́БА 1, *и, ж.* – тварина; ЖА́БА 2, *и, ж.* – ангіна; ХО́РДА 1, *и, ж.* і ХО́РДА 2, *и, ж.* – *див.* СТРУНА́ СПИННА́).

Слово *точка* може мати різне значення й перекладатися як точка, крапка, цятка. Це стосується й похідних від неї. Коли описують дрібний, у вигляді круглих плямок висип на шкірі, правильно назвати його цяткованим висипом. Стосовно анатомічного орієнтиру доцільно вживати термін «антропометрична точка».

Слова, які дуже близькі своїм звучанням, але різні за значенням і написанням – пароніми, напр., терміни *диференціальний* – *диференційний* мають різне походження й відмінне смислове

значення. *Диференціальний* – 1) *прикм.* до *диференціал*; який стосується диференціала, пов'язаний з ним; 2) відмінний від чого-небудь, різний; 2) той, що залежить від якоїсь умови; неоднаковий у різних умовах; 3) у медицині: який на підставі визначених відмінностей симптомів, перебігу хвороби дає змогу встановити правильний діагноз. *Диференційний* – *прикм.* до *диференція*; диференція – різниця, відмінність. Термін *диференція* має однакове лексичне значення зі словом *диференціація* – 1) поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини (напр., розклад світла); 2) у медицині – це виникнення функційних і морфологічних відмінностей між клітинами в процесі філогенезу, зумовлене явищем детермінації. Пароніми *дефектний* – *дефективний* мають спільний корінь і відрізняються суфіксами **-ивн-**, **-н-**. *Дефектний* – який має ваду; з недоліком; зіпсований, ушкодженний; стос. до дефекту. *Дефективний* має два значення: 1) зіпсований, який має дефект; 2) у медицині: який має психічні і/або фізичні вади; ненормальний. Часто не розрізняють слова *проникність* і *проникливість*.

Певні труднощі виникають у написанні іншомовних слів, у яких є префікси *дез-*, *дис-*, *екс-*, напр., слово *ексудат* пишуть з однією літерою «с», хоча за правилами вона подвоюється (префікс закінчується на ту саму літеру, якою починається корінь). Для прикладу: ірраціональний, іннервація, трансудат, ексцес, екстремізм, ексцентрик. У цих словах префікс **-екс** не викликає заперечень. То чому ж слово *ексудат* лат. *exsudátum* [ex- від-, з(i)- + *sudáre*, pp. *sudátus* потіти] маємо писати без подвоєної літери «с»? Пояснення не знаходимо. Певні труднощі виникають і під час перекладу прізвищ іноземних авторів на українську мову, оскільки в деяких випадках були відхилення від правильного читання в оригіналі й написання в медичній літературі (російській і українській).

Таким чином, уважне ставлення до кожного медичного терміна, вникнення в його сутність і старання висловити думку коротко, чітко й зрозуміло не тільки для фахівців, але і для інших осіб, які цікавляться медициною, є важливим для поширення медичних знань, збагачення фахової мови, яка є невід'ємною часткою української літературної мови. Вказані вище положення й засади знайшли своє втілення в УЛАМЕС. Чотиритомний словник (I том вийшов у світ у 2012 р.) буде значним вкладом у розвиток медичної та фармацевтичної науки і практики.

1. *Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник : У 4 т. – Т. 1, А–Д / Укладачі : Л. І. Петрух, І. М. Головка. – К. : ВСВ «Медицина», 2012. – 704 с.* 2. *Петрух Л. Про наголос і закінчення у медичних термінах в українсько-латинсько-англійському медичному енциклопедичному словнику (УЛАМЕС) / Любов Петрух, Ірина Головка, Марія Джура, Роксолана Перхач // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. учасн. XI Міжн. наук. конф. «СловоСвіт 2010». – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2010. – С. 71–73.*